

A gazdasági biztonságot befolyásoló egyéb (soft) tényezők

*A globális gazdaság és nemzetállamok közötti ellentmondások
(nemzetbiztonság)*

Vitaanyag

2007. január

Helyzetelemzés

Az állam és intézményrendszere döntő fontosságú szereplők maradnak a XXI század világában is. Jelentőségük megvilágítása jóval túlmegegy a kormányok jellegének, szerepének elemzésén. Olyan kérdések, mint a szabadság és a jog, az egyenlőség és igazságosság, a globális verseny és a gazdasági fejlődés, az egyének és a közösség viszonya, a társadalmi konfliktusok problematikája, a demokrácia, a diktatúra, a totalitáriánus rendszerek mechanizmusai éppúgy szerves részei az adott témakörnek, mint a globalizáció vagy a regionalizmus. Az állam mindenhatóságát s a polgárai feletti szinte korlátlan hatalmát igazolni igyekvő elméletek, az etatista, autokrata, diktatórikus gyakorlat valamint az állam szerepének zsugorodását hirdető eszmék és a civil társadalom szerepét növelni igyekvő gyakorlat nemcsak elméleti és történelmi témák, hanem átszövik a XX századot és átnyúlnak a harmadik évezredbe is. Visszatérnek vagy újra fogalmazódnak olyan kérdések is, hogy “kié az állam”, “érdekeslegese-e az intézmények”, “önálló erő lehet-e az állami bürokrácia?”

A tanulmány az állam szerepével a XXI század világának globális rendszerében foglalkozik. Ezzel összefüggésben is célszerű azonban hangsúlyozni, hogy a történelmi fejlődés különböző időszakaiban az állam jellege, szerepe és feladatai szorosan kötődtek az adott társadalmakhoz, s döntő eszközei voltak a társadalmak történetében meghatározó szerepet játszó csoportok érdek-érvényesítő törekvéseiben.

E tanulmány keretében az állam szerepével kapcsolatban különösen négy lényeges feladatkört emelek ki:

1. Az állam, mint a társadalmak működésének, rendjének, biztonságának intézményrendszere, játékszabályainak meghatározója és érvényesítője.
2. Az állam, mint a jövedelmek megoszlását, elosztását befolyásoló tényező és a társadalom szélesesen értelmezett “biztonsági” eszköze, beleértve a szociális viszonyokat és a katasztrófa elhárítást is.
3. Az állam, mint a gazdasági fejlődés előmozdítója illetve eszköze.
4. Az állam, mint az adott államok fennmaradásának, fejlődésének, globális versenyképességének elősegítője, a nemzetközi együttműködés és versenyviszonyok rendszerében.

Élénk vita folyik a társadalomtudományok különböző területein arról, hogy valóban válságba került-e a hagyományos állami intézményrendszer azoknak az új tényezőknek a hatására, amelyek a XX század utolsó évtizedeiben a fejlődés rendező erői lettek és jelentős transzformációkhoz vezettek. Ugyanakkor az állam és intézményrendszere döntő fontosságú szereplők és azok maradnak a XXI század világában is. Az államok száma is jelentősen megnőtt a XX század második felében. A hagyományos állami intézmények „építményén” eközben három hatalmas “rés” keletkezett. Felülről a nemzetközi viszonyok átalakulása és különösen a globalizálódás és a szétesés, a fragmentálódás tényezőinek és folyamatainak egyidejű hatása oldalról a kölcsönös függőségi viszonyok, alulról pedig a civil társadalom, a politika és gazdaság mikroszintje bomlasztják az állami hatalmi struktúrát és kérdőjelezi meg a hagyományos állam fogalmat. Az állam jövőjéről kapcsolatos viták rendkívül szerteágazóak és sokdimenziósak.

Az egyik lényeges téma az, hogy meddig nőhet az államok száma bolygónkon. A XX század elején 50 önálló államalakulat működött és 137 volt a gyarmati területek száma. Ezek 14 birodalom keretén belül léteztek. A birodalmak eltűntek. Romjaikon olyan új államok jöttek létre, amelyek sok vonatkozásban különböznek a hagyományos európai vagy USA típusú államoktól. Az államok számának növekedése tehát nemcsak egyszerű, számszerű változás. Soha az emberiség modern történetében nem létezett ilyen mértékben különböző politikai és gazdasági lehetőségekkel rendelkező állam bolygónkon. Az országok illetve politikai egységek száma bolygónkon 200-ra tehető. Ezek közül 2005-ben 191 volt az ENSZ tagjainak száma, ami tulajdonképpen a nemzetközi közösség által is elismert állami kereteket jelent. Ennyi ország egyidejű létezése példa nélküli az emberiség modern történelmében. Az önálló államok számának szaporodása, amelyhez az elmúlt évtized során a Szovjetunió felbomlása járult hozzá legnagyobb mértékben, még nem zárult le. Ha minden olyan etnikai csoport, amelyik önálló államiságra tarthat igényt, s ezt meg is teszi, a világ hasonlít majd az ókori városállamok hálózatához, hiszen többségében életképtelen mini- és mikro-államok tömege teszi méginkább kaotikussá és kormányozhatatlanná a nemzetközi rendszert. Sok kérdés vár válaszra. Segíthetnek-e pl. az életképtelen államok ellehetetlenülésének megakadályozása érdekében a regionális integrációk, pl. az Európai Unió típusú szupranacionális szervezetek? Nem alakulnak-e ki regionális közép- illetve nagyhatalmak körül kliensállamok, amelyek szinte feudális függőségben kötődnek hozzájuk? Reintegrálódhatnak-e ennek nyomán korábban szétesett soknemzetiségű államok?

Lényeges kérdéssé vált a fentiek miatt is a nemzet és az állam viszonya. A XXI században soknemzetiségű és nemzetállamok mellett léteznek „integráló” multikulturális államok, amelyekben a nemzetfogalom sajátos módon fogalmazódik meg. Ilyenek, pl. az USA, Kanada, Ausztrália. Sok nemzet él szétszakítva, különböző államok területén, s nincs anyaszája. További lényeges probléma az is, hogy bolygónkon, mintegy 5000 olyan etnikai csoport létezik, amelyik az ENSZ alapokmánya alapján igényt formálhat nemzeti önrendelkezésre. Ezek közül kb. 400 képes is lenne önálló állam létrehozására, s csaknem 80 azoknak száma amelyek ezért aktívan küzdenek is. E folyamattal összefüggésben célszerű röviden kitérni a nemzet problematikájára is.

Különösen érdekes kérdés a globalizáció hatása a nemzetre, mint társadalmi kategóriára. A nemzetközi szakirodalomban sohasem létezett a nemzet fogalmának általánosan elfogadott meghatározása. A világ jelentős térségeiben, pl. Afrikában vagy Ázsiában, ahol a törzsi, nemzetségi szerkezet domináló szerepet játszik, az európai nemzetfogalom nem alkalmazható. A szakirodalomban és a fejlett országokban a leggyakrabban a polgári nemzet és az etnikai nemzet fogalom használata illetve megkülönböztetése. A polgári nemzet politikai intézményekre és elvekre épül, az etnikai nemzet a közös ősökre. Az előbbire általában az amerikai és nyugat-európai nemzeteket tartják jellemzőnek, az utóbbira a kelet-európaiakat. Afrikában vagy „törzsi” nemzetek jöttek létre, vagy nagy közösségeket szeleteltek fel és osztottak szét több állam keretébe.

A nemzetközi életben sokan felcserélhető módon használják a nemzet és az állam fogalmát. Sok társadalomtudós nevezi „terminológiai káosznak” a nemzetről folyó vitát. Gyakran sajátos „esetekre” hivatkozva beszélnek a nemzetfogalomról, illetve a nemzetvé válás folyamatairól. Afrikában például a nemzetnek, mint fogalomnak a hiányára épülő állam szerepe. Európában a sokévszázados együttélési, közösségi, nyelvi, politikai és kulturális hagyományok ereje, amelyik gyakran szimbólumokra vagy mítoszokra is épít, az Egyesült Államokban, az „olvasztótégely” nemzetformáló erői, a hivatkozási alapok. Mindegyikben szerepet játszanak közösséget formáló tényezők.

Mindegyik mögött sajátos érdekstruktúra áll, s az uralkodó elit, valamint az értelmiség fontos szerepet játszik a közösséget formáló tényezők létrejöttében s fennmaradásában. A XX század során a Szovjetunió törekedett valamiféle új, a nemzetet pótló vagy fellette álló közösségi tudat kifejlesztésében, a XXI században az Európai Unió igyekszik új identitás építésére. Vannak bizonyos ismérvek és kételyek is, tekintettel azoknak a feltételeknek sokaságára, amelyek a világ különböző térségeiben a folyamatot befolyásolták vagy befolyásolják.

AZ ÁLLAMOK JELLEGZETES FUNKCIÓI A XXI SZÁZADBAN

Igen fontos vitatott kérdések kapcsolódnak az állami funkciókhoz, illetve ennek változásaihoz. Az előzőekben már szó esett arról, hogy a történelem során milyen funkciókat szántak az államnak, s hogy ezek miképpen változtak. Nyilvánvaló, hogy a történelmi fejlődés sajátos követelményei a jövőben sem maradnak állandók. Fontos tanulságként szolgálhatnak a XX század politikai-hatalmi és gazdasági viszonyai, amelyek következtében az általánosan jellemző, hagyományos funkciókon túlmenően, sajátos módon kellett egyes országokban vagy egész térségekben az államoknak bizonyos feladatokra összpontosítani figyelmüket és erőfeszítéseiket. Különösen négy lényeges feladatkör kristályosodott ki, amelyik az adott államok funkcióit legnagyobb mértékben befolyásolta:

1. Az állam, mint a társadalmak működésének, rendjének, biztonságának intézményrendszere, játékszabályainak meghatározója és érvényesítője. Ennek a feladatkörnek legteljesebb kifejeződése a háborús időszakok hadigazdaságát működtető militarizált állam s a hidegháborús korszak “nemzetbiztonsági” militarizáló állama. Ennek egyes térségekben vannak túlélői, s kialakultak új formációi is pl. a terrorizmus elleni harc nyomán, amelyek a belső erőszakra koncentráló állami feladatokat maximalizáló “rendőrállam” egyes funkcióit állítják előtérbe tevékenységükben. A nemzetbiztonsági funkció sajátos problémákat alakított ki olyan katonai szövetségek, mint pl. a NATO, nemzetközi vonatkozásokban is.

2. Az állam, mint a jövedelmek megoszlását, elosztását a közös kockázatvállalást befolyásoló tényező és a társadalom szélesen értelmezett “biztonsági” eszköze, beleértve a szociális viszonyokat és a katasztrófa elhárítást is. Az államok feladatainak történelmi fejlődésében ezek a feladatok viszonylag korán megjelentek. A “szociális állam” és a “jóléti állam” a XIX. század utolsó szakaszában, illetve a XX században jelent meg. A XXI században a globális verseny és a transznacionális társaságok működése aláásta ennek a funkciónak lehetőségeit. A szociális problémák növekedése ugyanakkor új társadalmi problémák és konfliktusok forrása lett, amelynek nyomán ezeknek a funkcióknak politikai fontossága növekedett.

3. Az állam, mint a gazdaságot stabilizáló vagy a gazdasági fejlődést előmozdító eszköz

A XX század nagy gazdasági válságának hatására, részben az amerikai New Deal nyomán, részben a keynesizmus hatására alakult ki a piaci viszonyokat a kereslet menedzselésével szabályozni igyekvő állami funkció és a “gazdasági téren aktivista” állam modellje és ennek sajátos intézményrendszere. Ennél lényegesen átfogóbb és mélyebb szerepet játszik az ún. fejlesztőállam (the developmental state). Ez sem csupán a szocialista vagy a fejlődő országok gyakorlatában jelent meg. A fejlesztő állam fontos szerepet játszott sok, jelenlegi fejlett állam gazdasági felemelkedésének előmozdítá-

sában. Minél alacsonyabb fejlettségi szintről indult az adott ország, annál jelentősebb szerepet kellett az államnak betöltenie. Az állami iparpolitika és iparfejlesztés, a szubvenciók, a vállalkozások fejlesztése és támogatása, az emberi erőforrások fejlesztése, az infrastruktúra-építés és szabványosítás, a tudományos és technikai fejlődés előmozdítása a pénzügyi stabilitás fenntartása, a konjunktúra ösztönzése és állami vállalatok létesítése, illetve működtetése tartoztak e kategóriában a legfontosabb feladatok közé. Az 1980-as években kibontakozott piaci forradalom aláásta a “fejlesztő állam” lehetőségeit. Ugyanakkor a globális verseny új követelményeket fogalmazott meg az állami feladatokkal kapcsolatban a nemzetközi versenyképesség erősítésében.

4. Az állami gazdaságpolitika funkciói új feladatokkal bővültek a globalizáció és a globális verseny élesebbé válása nyomán. Az állam, mint az adott ország versenyhelyzetének, kompetitív előnyeinek erősítője mindenütt jelentős tényezővé vált. Kikristályosodott a “versenyállam” típusa, amelyik fontos gazdasági és társadalmi feladatokat hajt végre. Ezek közé tartozik egyrészt az, hogy az adott ország keretei között a nemzetközi munkamegosztásban való részvétel legkedvezőbb szerkezetét és feltételeit alakítsa ki, másrészt, hogy a változó világ gazdaságban elősegítse a gyors és hatékony alkalmazkodást. A XXI. század elejére kialakult nemzetközi rendszerben, a globalizációval összefüggésben két különösen lényeges állami feladat fejlődött ki: egyrészt meg kell védeni az adott ország lakosságát a globalizáció kedvezőtlen következményeitől, másrészt biztosítani, hogy az adott ország minél nagyobb hasznot húzzon a globalizáció által teremtett lehetőségekből.

Sem a nemzetbiztonsági, sem a jóléti államnak, sem a fejlesztő sem pedig a versenyállamnak nem alakult ki egységes globális modellje, jóllehet cél és eszközrendszerükben voltak és vannak hasonlóságok. Konkrét jellegzetességeiket a belső társadalmi és gazdasági viszonyok valamint a külső feltételek azonban nagymértékben meghatározzák. A versenyállam esetében, főként a globalizáció és a regionális integrációk nyomán működnek azonban bizonyos univerzáló hatások és erők.

A globalizáció, amelyet a nemzetköziesedés új, minőségileg magasabb fokának tekintek, a legjelentősebb tényező az államok fogalmának és szerepének változásával kapcsolatban, mert több területen is kihat a nemzeti szuverenitásra, az államiság legfőbb követelményére és sokoldalúan befolyásolja az állam szinte valamennyi funkcióját. Maga a globalizáció lényegében attól függ, hogy az államok milyen mértékben hajlandók gazdaságuk “megnyitására”. Állami döntések nélkül nincs liberalizálás. Azt jelenti-e a liberalizálás, hogy az állami döntéshozók “behódnak” a piac előtt vagy pedig racionális, az adott ország érdekeit szem előtt tartó politikát folytatva megnyitják piacukat s ezzel is ösztönzik a tőkebeáramlást, a technika importját? A “behódolást” hangoztatók szerint a liberalizálás és a globális integrálódás aláássák az államok gazdasági szuverenitását, lehetőségeit arra, hogy adó és szabályozó rendszerüket érdekeiknek és szükségleteiknek megfelelően fejlesszék. A piacok által kikényszerített költségvetési és adópolitika ellehetetleníti a teljes foglalkoztatottság megvalósítását és a jóléti rendszert. Ezek a veszélyek valóban fennállnak, különösen akkor, ha az adott állam nem képes alkalmazkodni a megváltozott feltételekhez. Az alkalmazkodás jelentős változásokat, mélyreható reformokat követel az államok intézményrendszerében és gazdaságpolitikájában.

A versenyállam a globalizáció következménye. Működőképessége, céljai és eszközei nem csupán új funkciók “hozzáadását” jelentik a korábbiakéhoz. Először is, módosulnak az államhatárok funkciói. Mint ismeretes, az államhatárok hagyományosan 5 funkciót láttak el: védelmit, jogit, gazdaságit, ideológiát és társadalom-lélektanit. A

pénz és a tőke szabad áramlása, a vámok és más kereskedelmi korlátok lebontása, az információk, a tudás és a technika szabadabb áramlása, a migráció előtti akadályok csökkenése korlátozza, vagy megszünteti az állami ellenőrzés lehetőségét a gazdasági kapcsolatokban. Az EU keretében az államok lemondtak önálló kereskedelempolitikájukról is, s azt önkéntesen átadták egy szupranacionális szervezetnek. A közös pénz bevezetése pedig a pénzkibocsátás hagyományosan fontos jogát adta át. Az államok ennek nyomán a globalizálódó világban sajátos versenybe kerültek, a káros következményeket kivédő és az előnyök realizálásával kapcsolatos képességekben, összefüggésben.

A határok szerepével és funkcióival kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy a XXI század következő évtizedeiben is továbbra is igen lényeges állami feladatok maradnak még: az adó és általában a költségvetés politika, a szociálpolitika, a lakosság kulturális színvonalának, képzettségi szintjének emelése, a tudományos kutatómunka bázisintézményeinek erősítése. Lényegesebbé válik a társadalmi béke, a rend és a biztonság fenntartása a demokrácia alapvető értékrendjének és intézményrendszerének garanciái mellett, pl. a belső konfliktusok kezelése, az államhatárok biztonságának garantálása a globális feltételek változásainak figyelembevételével, az állampolgárság megfelelő értelmezése, a tulajdon biztonságának garantálása. Ugyancsak lényeges feladatként fogalmazódik meg a fenntartható társadalmi és gazdasági fejlődés alapvető külső és belső jogi kereteinek emberi és infrastrukturális feltételeinek állandó javítása.

A globalizálódás nem szűkíthető bizonyos folyamatokra, a pénzügyek a tőkemozgások, a kereskedelem területére, hiszen politikai, katonai és kulturális vonatkozásai is vannak. A sokrétű és többdimenziós folyamatban egymástól nagyjából független gyökerű jelenségek kapcsolódnak össze. Az államok számának szaporodása és kölcsönhatásaik erősödése miatt rendkívül fontossá vált számos területen az államok együttélésének biztosíthatósága szempontjából a nemzetközi szabályozás. A legközvetlenebbül a nemzeti jogrendszert természetesen azok az egyezmények érintik, amelyeket az államok a különböző nemzetközi gazdasági együttműködési rezsimek keretében kötnek. Kérdéses, hogy mindez mennyire univerzalizálja a nemzeti jogrendszereket, s milyen mértékben kerül pl. konfliktusba mindez a nemzeti közjoggal.

A nemzetközi piaci viszonyok melletti globalizáció folyamatában a kompetitív együttműködés jellemzi az államok viszonyát. A technikai fejlődés költségessége és a piacokért folyó küzdelemben felbukkanó újabb versenytársak, sajátos módon erősítik az együttműködés bizonyos formáit a versengő nagyvállalatok között is. A versengő együttműködés menedzselésének feladatai sajátos önálló területként alakultak ki az államok gazdaságpolitikájában. Hasonlóan, új feladatokat testesít meg a nemzetközi szervezetek, együttműködési rendszerek közös menedzsmentje az ún. "global governance", amit ma a világ igazgatása, menedzseléseként lehetne magyarrá fordítani. (A kormányzás erre túl erős kifejezés lenne). Különösen komplex és nehéz feladat ez, olyan intézmények esetében mint pl. az Európai Unió központ hálózata.

Az állam szerepével, funkcióival összefüggő változások között különösen fontos az, amelyik a civil társadalom hatásával kapcsolatos. A demokratizálódás folyamatának globális térhódítása jelentős mértékben növelte a társadalmak mikroszférájában végbemenő változások hatását az államra. A változások egyrészt hozzájárultak olyan történelmi gyökerű tényezők hatásának erősödéséhez, mint a vallási lojalitás, az etnikai eredet, a nyelvi különbségek. A globalizáció felerősítette ezeknek a változásoknak a hatását a társadalmak életében s különösen a soknemzetiségű vagy multikultúrájú országokban járult hozzá a centralizált szerkezetű államok eróziójához. E tényezőket

sokan a "kulturális hatások" közös nevezőjének tekintik. A valóságban többről van szó. A mikrofolyamatok hatásának erősödése nagymértékben függ az államok politikai struktúrájától és az adott demokráciák, vagy demokratizálódás jellegétől. A demokrácia lényegét illetően nagyon is különböző lehet. A XXI. században a világ államaiban a demokrácia különböző típusai léteznek illetve alakulnak ki.

A liberális demokrácia modellje tulajdonképpen pluralista modell, amelyik feltételezi politikai pártok működését, rendszeres választásokat, hatalmi váltást. Ebben a folyamatban a mikrofolyamatokat tulajdonképpen elsősorban ez a politikai struktúra közvetíti. Ez a forma eltúri a különböző forrású és jellegű egyenlőtlenségeket, s feltételezi azt, hogy a problémákat képes az adott hatalmi struktúra kezelni. A demokrácia egy másik formája az ún. közvetlen demokrácia, amelyre a legkülönbözőbb típusú társadalmi szerveződések jellemzők: politikai pártok, civil szervezetek, stb.. Ezek különböző módon és az államszervezet különböző szintjein és a társadalmak működésének különböző kérdéseiben igyekeznek érdekeiket kifejezni és érdekérvényesítő képességük is eltérő. Nemegyszer átívelve a politikai pártokon. Mindenképp jellemző azonban, hogy esetenként igen jelentős befolyással lehetnek az adott országok államának működésére. A közvetlen demokrácia sajátos formája a "részvételi demokrácia" (participatory democracy), amelyik feltételezi a civil társadalom részvételének legkülönbözőbb, formáinak és szervezeteinek részvételét az állami élet valamennyi szintjén, a döntésekben és azok végrehajtásában. Egyes államokban a különböző mértékben és formákban működő rendszereket, beleértve önkényuralmiakat is, gyakran illettek bizonyos jelzőkkel: "vezérelt", "védett", "szabályozott", "szocialista", "proletár" "iszlám" stb., melyek a korlátozások különböző fokát és formáit igyekeznek igazolni.

A valóságban, az ún. civil társadalmak is nagymértékben különböznek a világon, s rendkívül eltérő az is, hogy az állam központi intézményei milyen mértékben és milyen eszközökkel igyekeznek fenntartani és megvédeni az adott központi hatalmi struktúrát és ,hogy milyen eszközökkel és gyakorisággal hajtják végre a hatalmi váltást. A leginkább áttekinthetőek e téren a liberális demokráciák államai. A világ különböző nem demokratikus államai esetében a demokratizálás általánosítható folyamatai tulajdonképpen a következőkben foglalhatók össze: a fejlődés nagyobb mértékben nyílt és felelősségre vonható állam felé, fejlődés a szabadabb és versengőbb választási rendszerek felé, fejlődés a nagyobb emberi jogokat és ezek garanciáit, valamint kiterjesztését biztosító rendszerek felé, fejlődés az önállósuló és különböző érdekeket és értékeket kifejezni, érvényesíteni és védeni képes civil társadalom felé. Figyelemreméltó e téren a volt szocialista országokban végbemenő rendszerváltás is.

A volt szocialista országok rendszerváltása, s különösen világgazdasági reintegrációja is sokoldalúan kötődik az állam szerepéhez és funkcióihoz. Az állam mint intézményrendszer és a kormányzati tevékenység döntő szerepet játszott a rendszerváltásban is. A rendszerváltás kezdeti szakaszában a hangsúly az intézményi struktúra átalakításán, a demokratizálási folyamat és a politikai pluralizálódás feltételeinek minél gyorsabb megteremtésén volt. Elmaradt az állam társadalmi kötelezettségvállalásának racionális, gyakorlatias újrafogalmazása és szervezetének a piacgazdaság feltételeinek megfelelő hatékony és radikális modernizálása. A liberális gazdaságpolitika legitimitása, s a demokrácia intézményei működésének biztosítása érdekében, az államnak gazdasági téren is elő kellett volna mozdítania új típusú partneri viszony kialakítását a civil társadalommal, s a privatizációt fel kellett volna használnia az esélyegyenlőség és a társadalmi mobilitás fenntarthatósága érdekében. A helyes filozófia az lett volna, ame-

lyik egyidejűleg számol a piac és az állam lehetőségeivel és korlátaival és gyakorlatiasan használja fel a piaci erőket és ösztönzőket kormányzati célok elérésében is.

A gyakorlatban az állam szerepe másként alakult. Az államnak sajátos politikai feladatokkal telített helyzetben "felülről" kellett szerveznie a demokratizálást és a piacgazdaság kibontakoztatását, ami ily módon nem alulról építkező organikus fejlődés eredménye volt. Az állam vált a vagyonok és a jövedelmek újraelosztásának, új gazdagok és szegények kialakításának, s a privatizációs folyamatban különlegesen fontos szerepet játszó külföldi tőkebefektetések ösztönzésének legfőbb eszközévé is. Ez, legalábbis átmenetileg különleges, az előző rezsimnél bizonyos tekintetben nagyobb gazdasági hatalmat adott az állami bürokráciának azzal, hogy a privatizáció végső soron a hazai és a külföldi vállalkozások meghatározott köre kialakításának, szubvencionálásának alapvető forrása lett. Mindezek nyomán, a piacgazdaság jogi és szervezeti kereteinek viszonylag gyors kiépülése ellenére, az állam a magánvállalkozás és a társadalom viszonyának ellentmondásossága, bizonytalansága, a kölcsönös magatartási szabályok és normák tisztázatlansága az átmenet időszakában Magyarországon is egyidejűleg vált gazdasági, politikai, szervezeti és etikai belső és nemzetközi problémává. Ebben jelentős szerepet játszottak bizonyos hazai (de tulajdonképpen térségünk más államaira is jellemző) történelmi gyökerek is. A rendszerváltás folyamatában az ellentmondásosság az állam, a társadalom és a gazdaság viszonyában tovább szélesedett, s új tényezőként lépett be a külföldi tulajdon, illetve az ezzel szembeni ellenállás bizonyos rétegekben.

NÉHÁNY KÖVETKEZTETÉS

A tanulmányban foglaltak két legfontosabb következtetése az államok gazdasági és politikai feladatainak és tevékenységének a múltbeliekénél sokkal szorosabb és szervezettebb összekapcsolódása, valamint annak tagadása, hogy az állam szerepe a XXI században csökkenni fog. Az államnak, mint intézményrendszernek funkciói azonban változnak, esetenként bővülnek. Az állami bürokrácia "minősége" képzettségi szintje, rugalmassága és fenntartásának költségei lényeges kérdésekké váltak a nemzetközi versenyben is. Fontos marad az állam korrigáló szerepe is a társadalomban. Abból kiindulva, hogy az állami és a magánszektor egyaránt vallhatnak kudarcot, igen jelentős szerepe lesz a politikának abban, hogy az állam szerepét olyan feladatokra koncentrálja, amelyek nemcsak kiigazítják a piac és a magánvállalkozás hibás lépéseit, tévedéseit, hanem a fejlődést is segítik. Nem térhet ki az állam a piaci rendszerben sem a gazdaságfejlesztés hosszú távú stratégiai céljainak megfogalmazásától és az ehhez szükséges olyan feltételek előmozdításától, mint a tudomány fejlesztése, az emberi erőforrások minőségének javítása, a társadalmi és gazdasági infrastruktúra építése. Igen fontos feladat a társadalmi béke fenntartása is. Döntő fontosságú az állami intézmények rugalmassága, képessége a makroökonómiai stabilitás biztosítására. Különösen fontos feladattá vált a fejlődés társadalmi és ökológiai fenntarthatóságának előmozdítása. A gyengék védelmezése, a környezetvédelem, s a profitmaximalizálási törekvések következtében fellépő, a közérdeket sértő tevékenységek korlátozása. A XXI. század globális piaci rendszere nemcsak nemzetközi szervezeti hálózatokat, hanem gyakran új állami intézményeket is követel arra, hogy gondot viseljen a verseny áldozataira, nemcsak emberbaráti, hanem hatékonysági okokból is. A szabályozás nélküli piac kegyetlen, s hosszú távon különösen nem hatékony. Joan Robinson angol közgazdász mondta, hogy a piac láthatatlan keze sokakat, egyéneket, vállalatokat,

sőt államokat is megfojthat. Tény ugyanakkor az is, hogy az állam szerepe az elosztási viszonyokban, a gazdasági és politikai hatalmi pozíciók átjárhatósága és a bürokráciák morális problémái sokszor igen kedvezőtlen, negatív folyamatokat és jelenségeket alakíthatnak ki. Jelentős veszélyek maradnak olyan problémák, mint a politika gazdasági klientúrájának erősödése a korrupció, a gazdaság voluntarista politikai céloknak való alárendelése. A világfejlődésben valószínűleg továbbra is lesznek kudarcállamok, kaotikus állami képződmények, gyenge és korrupt államok s jól szervezett, gazdag meghatározó befolyással rendelkező képződmények. A sokak által remélt és minden problémára megoldást ajánló “világállam” kialakulása a globalizációs folyamat ellenére is valószínűtlen.